

Historia i Liturgika

RTWP 5 (2009), s. 95-114

Ks. Marek Solarczyk

PWTW

ROSYJSKA CERKIEW PRAWOSŁAWNA WOBEC KOŚCIOŁA RZYMSKIEGO NA PRZESTRZENI WIEKÓW

Ostatnie lata przyniosły wiele wydarzeń, w których mieliśmy okazję zaobserwować różne postawy i komentarze przedstawicieli Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w stosunku do działań Kościoła Rzymskokatolickiego. Większość z tych opinii zawierało negatywną ocenę katolickich poczynań, które zasadniczo były odbierane jako ingerencja w wyłącznie prawosławny wymiar życia religijnego na terenach rosyjskich. Pewna zmiana w relacjach, jaka pojawiła się z chwilą śmierci Metropolity Aleksiego II i wyborem Cyryla, nadal pozostawia wiele kwestii nierozwiązanych. Wielorakie uwarunkowania obecnych stosunków bez wątpienia stanowią także owoc historii wzajemnych relacji między przedstawicielami chrześcijańskich wyznań na terenie dzisiejszej Rosji.

Kontakty mieszkańców Rusi z chrześcijaństwem rozpoczęły się w drugiej połowie IX wieku, gdy Rusini w swoich wyprawach wojennych docierali do Konstantynopola i dzięki temu mieli okazję do poznania prawd

chrześcijańskich oraz stopniowego przekonywania się do nich¹. W miarę organizowania się państwa ruskiego za panowania księcia Olega, kiedy doszło do połączenia Rusi Nowogrodzkiej z Rusią Kijowską około 882 roku, wyznawcy Chrystusa zaczęli już oddziaływać na struktury państwowe. Dzięki temu na początku X w. wiara chrześcijańska była rozwinięta, a mieszkańcy tych terenów byli powszechnie uznawani za chrześcijan. Na przestrzeni kolejnych dziesięcioleci były podejmowane niepomyślnie próby misji łacińskiej na Rusi. Działo się to przy wsparciu Ottona Wielkiego, a później Bolesława Chrobrego².

Umocnienie chrześcijaństwa i oficjalny chrzest Rusi nastąpił za panowania Włodzimierza Wielkiego, który, będąc przychylnym chrześcijaństwu, na mocy umowy politycznej z Bizancjum zdecydował się przyjąć chrzest w obrządku wschodnim, otrzymując jednocześnie imię Bazyli. Przypieczętowaniem układu politycznego, a zarazem określeniem dalszego kierunku rozwoju życia religijnego był ślub Włodzimierza (Bazylego) z bizantyjską księżniczką Anną. Rozpoczęte kierunki były kontynuowane przez duchowieństwo sprowadzone z Krymu i Bułgarii, które jeszcze mocniej utrwaliło wpływy bizantyjskie³. Dzięki przychylności władców religia stała się fundamentem wszystkich wymiarów życia społecznego i państwowego. Pomimo powiązania Rusi z Konstantynopolem, Włodzimierz zachowywał również łączność z następcami Św. Piotra w Rzymie⁴.

W początkowym okresie dziejów ruska organizacja kościelna była podporządkowana patriarchatowi w Konstantynopolu. Pierwsza metropolia na Rusi została utworzona w Kijowie przy kościele Mądrości Bożej w 997 roku, a jej metropolitą, mianowanym przez patriarchę bizantyjskiego, został Teofilakt, Grek z pochodzenia. Jego władza obejmował teren całej Rusi Kijowskiej, nieustannie poddawanej aktywnej pracy duszpasterskiej. Działania te doprowadziły do systematycznego rozwoju organizacji kościelnej, dzięki czemu w 1170 roku metropolia kijowska obejmowała 11 diecezji. Pomimo dokonanego w 1054 roku rozłamu między chrześcijaństwem wschodnim a zachodnim, Kościół na Rusi do XII wieku utrzyma-

¹ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. II, Lublin 2003, s. 118.

² Por. Tamże.

³ Por. J. UMIŃSKI, *Historia Kościoła*, t. I, Opole 1959, s. 297.

⁴ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. II, dz. cyt., s. 119.

wał jedność ze Stolicą Apostolską⁵. W drugiej połowie XI wieku pojawili się arcybiskupi w Perejesławiu i Czernihowie⁶. Nie posiadali oni statusu metropolitów, ale nosili tytuły honorowe i byli zależni bezpośrednio od patriarchy ekumenicznego w Konstantynopolu. Ostatecznie, oba arcybiskupstwa zanikły pod koniec XI wieku. Niepowodzeniem zakończyły się także próby powołania nowej metropolii we Włodzimierzu, która miała obejmować tereny Rusi Suzdalsko-Włodzimierskiej. Diecezje ruskie posiadały bardzo rozległe terytoria, co wymuszało podział na mniejsze jednostki organizacyjne. Były to namiestnictwa (odpowiednik dekanatów), które równocześnie uzupełniały administrację państwową⁷

Podtrzymywaniu jedności Rusi z Kościołem katolickim po 1054 roku sprzyjały kontakty polityczne i rodzinne książąt kijowskich z Zachodem. Za czasów Izasława⁸, syna Jarosława Mądrego, papież Grzegorz VII i polski król Bolesław Śmiały byli wsparciem w skutecznych jego staraniach o powrót na tron kijowski⁹. Panowanie kolejnych władców ruskich potwierdzało przychylność wobec Zachodu i Kościoła rzymskiego. Natomiast koniec rządów Świętopelka¹⁰ rozpoczął wzrost niechęci do spraw kościelnych związanych z Zachodem. Coraz mocniej dochodziły do głosu wpływy bizantyjskie¹¹, które nabrały jawnego charakteru antylacińskiego wraz z objęciem stolicy metropolitalnej przez Greka Nicefora¹². Przybył on wcześniej na Ruś z orszakiem Barbary, żony księcia Świętopelka. Zdecydowane narastanie niechęci Kościoła ruskiego do rzymskiego utrwaliło się po śmierci księcia Andrzeja Bogolubskiego. Od 1174 roku doszło do wyraźnego opierania się ruskiej hierarchii kościelnej na wpływach bizantyjskich, co było m.in. skutkiem nieporozumień w rodzinie książęcej i wśród biskupów oraz bizantyjskiej polityki mnichów z Ławry Pieczerskiej¹³.

⁵ Por. Tamże, s. 120.

⁶ Podawane są także wcześniejsze daty powstania tych diecezji, już na przełomie X i XI wieku. Por. *Historia chrześcijaństwa. Biskupi, mnisi i cesarze 610-1054*, red. J. M. MAYER, C. L. PIETRA, A. VAUCHEZ, M. RENARD, t. IV, Warszawa 1999, s. 739.

⁷ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. III, Lublin 2001, s. 131.

⁸ Panował w latach 1054-1078.

⁹ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. III, dz. cyt., s. 133.

¹⁰ Panował w latach 1093-1113.

¹¹ Por. J. UMIŃSKI, *Historia Kościoła*, t. I, dz. cyt., s. 392.

¹² Rządził w latach 1104-1121.

¹³ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. III, dz. cyt., s. 134.

Nowy etap w historii państwowości i życiu kościelnym na terenach Rusi przyniósł początek XIII wieku, kiedy tereny ruskie były systematycznie podbijane przez najazdy mongolskie¹⁴. Warunki te doprowadziły do usunięcia siedziby metropolitalnej z Kijowa. W 1300 została ona przeniesiona przez metropolitę Maksyma do Perejasławia koło Włodzimierza¹⁵, a w 1325 metropolita Piotr umieścił ją w Moskwie. W tym samym czasie doszło także do utworzenia w 1302/3 roku drugiej metropolii kościelnej w Haliczu. Doprowadziły do tego starania księcia Jerzego Lwowicza i protekcja cesarza Andronika III. Wydarzenia te dokonywały się w ramach tatarskiej zależności administracyjnej, kiedy Tatarzy w początkach swoich rządów nie stosowali ucisku religijnego. Niewątpliwie przyczyną takich posunięć był fakt wielkiego wpływu chrześcijaństwa nestoriańskiego na społeczność Tatarów. Jednym z dowodów przychylności był m.in. fakt utworzenia w 1260 roku biskupstwa prawosławnego w Saraju, który stanowił stolicę Złotej Ordy. Zdecydowana zmiana nastawienia do ruskiego Prawosławia nastąpiła z chwilą przyjęcia islamu przez Tatarów w 1313 roku¹⁶.

Dawne państwo ruskie egzystowało w trzech formach terytorialnych: Wielkiej Rusi – poddanej zwierzchnictwu tatarskiemu, Białej Rusi – zależnej od Litwinów oraz Rusi Czerwonej – z wpływami polskimi. Okres XIV wieku był czasem znacznej anarchii politycznej na tych ziemiach, z jednoczesnym formowaniem się coraz większego znaczenia politycznego władców Moskwy. Potwierdzeniem skuteczności tych kroków było wspomniane wyżej przeniesienie stolicy metropolitalnej do Moskwy (1325), co równocześnie potwierdzało rosnący wkład hierarchów prawosławnych w dzieło zjednoczenia Rusi¹⁷.

Pewne zmiany w nastawieniu Cerkwi Prawosławnej do Kościoła łacińskiego przyniosła unia podpisana na Soborze w Lyonie w lipcu 1274 roku. Grecy przyjęli wówczas naukę o czyśćcu, siedmiu sakramentach, uznali prymat prawny Stolicy Apostolskiej, zachowując: obrządek litur-

¹⁴ Księstwo Riazańskie i Włodzimierskie zostało podbite w 1238, a pozostałe z Kijowem w 1240 roku. Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. III, dz. cyt., s. 188.

¹⁵ Por. O. HALECKI, *Od Unii Florenckiej do Unii Brzeskiej*, t. I, Lublin 1997, s. 31.

¹⁶ Por. Tamże, s. 188n.

¹⁷ Por. *Rozwój Wielkiego Księstwa Moskiewskiego*, tekst dostępny 22.03.2004 pod adresem internetowym www.wiw.pl/historia/dziejepanstw/067-126.asp.

giczny z językiem, symbol nicejski bez *Filioque* i strukturę organizacyjną. Unia została uroczyście ogłoszona dnia 16 stycznia 1275 roku w Konstantynopolu. Od początku napotykała wiele przeciwności, m.in. wśród ludu i duchowieństwa i przetrwała niespełna siedem lat, kiedy na skutek przyczyn politycznych została zerwana w grudniu 1282¹⁸.

Starania o unię kościelną z Prawosławiem miały miejsce także na terenie Rusi. Dotyczyło to głównie Rusi Halickiej, gdzie od 1206 roku na kilkadziesiąt lat umocniły się wpływy węgierskie, a król Węgier Andrzej II przyjął tytuł króla Galicji i Lodomerii. Wysuwając później swego syna jako kandydata na króla Rusi Halickiej zaproponował papieżowi Innocentemu III zawarcie unii, która miała mieć charakter wybitnie polityczny. Kolejne próby unii kościelnej na tym terenie podjęto w 1245, kiedy księżęta haliccy przekazali legatowi papieskiemu Janowi del Piano gotowość do takich poczynań w zamian za pomoc przeciwko Mongołom. W trakcie rozmów na temat warunków unii papież Innocenty IV, odpowiadając na prośbę księcia Daniela, przyjął księstwo Rusi Halickiej pod opiekę Stolicy Apostolskiej. Formalnie dokonano się to na mocy bulli *Cum is* wydanej 3 maja 1246 roku. Dokument przekazywał również wspomniane tereny metropolicie Prus Albertowi, który z tytułem legata papieskiego miał zakładać na Rusi łacińskie biskupstwa. Unia została formalnie potwierdzona w 1247 roku, a na jej mocy Rusini zatrzymywali swój obrządek i język liturgiczny, uznawali prymat Stolicy Apostolskiej oraz gwarantowano im pomoc przeciw Mongołom i dopuszczano prowadzenie podbojów na ziemiach pogańskich Jadźwingów i Litwinów. Dopelnieniem porozumienia była koronacja księcia Daniela i ogłoszenie przez Innocentego IV krucjaty antytatarskiej. Żywot unii na Rusi Halickiej był bardzo krótki, gdyż po trzech latach król Daniel zerwał ją, zapewne na skutek nacisków nowych władców Rusi, jakimi byli Tatarzy¹⁹. Pewne działania prounijne dokonały się również na terenie Rusi Suzdalskiej, gdzie również dzięki kontaktom legata Jana del Piano książę Jarosław wyrażał gotowość podjęcia rozmów. Podobnie jak na Rusi Halickiej jednym z powodów była chęć zyskania sojusznika w walce z Mongołami. Syn Jarosława, Aleksander Neski, potwierdzając obietnice unijne ojca, kontynuował rozmowy, które niestety

¹⁸ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. III, dz. cyt., s. 192n.

¹⁹ Por. Tamże, s. 196.

ostatecznie zakończyły się fiaskiem. Wpływ na taki bieg spraw miały zapewne wydarzenia polityczne związane z podbojami niemieckimi i szwedzkim w basenie Morza Bałtyckiego i równoczesne rozwinięcie panowania mongolskiego na Rusi. Jedynym pozytywnym skutkiem tamtych wydarzeń było utworzenie w 1248 roku biskupstwa łacińskiego w Pskowie²⁰.

Czas panowania w Polsce Kazimierza Wielkiego wiązał się z możliwością ekspansji na terenach Rusi Halickiej. Na mocy układu z tamtejszym księciem, Jerzym Trojdenowiczem z 1338 roku, władca Polski miał zapewnione prawo następstwa tronu. Szansa na realizację tych zamierzeń pojawiła się z chwilą otrucia księcia przez bojarów w kwietniu 1340 roku²¹. Przez kolejne 16 lat w polskich rękach znajdowały się: ziemia sanocka i przemyska oraz Halicz, Brześć, Włodzimierz i Krzemieniec²². Warunki takie doprowadziły do rozpoczęcia misji katolickich na terenach zdecydowanie związanych wcześniej z wyznaniem prawosławnym²³. Działania te nie były czymś zupełnie nowym, gdyż w okresie wpływów węgierskich na Rusi Halickiej²⁴ miały miejsce starania o opiekę duszpasterską łacinników, łącznie z formalnym poddaniem ich łacińskiej organizacji kościelnej. Od początku XIII wieku łacińską jurysdykcję kościelną na Rusi przejęli biskupi lubuscy. Działania Kazimierza Wielkiego zintensyfikowały wpływy Kościoła katolickiego. Głównie dokonywało się to poprzez szeroko rozwiniętą działalność kolonizacyjną, w której brali udział Polacy, Niemcy i Węgrzy. Miało także miejsce przechodzenie prawosławnych Rusinów na obrządek łaciński, co głównie dokonywało się dzięki pracom zakonów żebrzących – franciszkanów i dominikanów. Osiągane przez zakonników efekty prac misyjnych owocowały zakładaniem wielu klasztorów oraz odrębnych struktur organizacyjnych dla terenów wschodnich. Funkcjonowanie instytucji zakonnych ułatwiło w późniejszym okresie stworzenie normalnej organizacji łacińskiej²⁵. Pierwsze jej elementy pojawiły się jeszcze za życia księcia Jerzego Trojdenowicza (ok. 1340), kiedy utworzono

²⁰ Por. Tamże, s. 196n.

²¹ Por. J. UMIŃSKI, *Historia Kościoła*, t. I, dz. cyt., s. 585.

²² Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. IV, Lublin 2001, s. 49.

²³ Por. O. HALECKI, *Od Unii Florenckiej*, t. I, dz. cyt., s. 32.

²⁴ Od 1188, kiedy królowie węgierscy przyjęli tytuł króla halickiego, aż do panowania polskiego pod koniec XIV wieku.

²⁵ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. IV, dz. cyt., s. 49n.

biskupstwo łacińskie w Przemyślu. Przyjętą zasadą w tych działaniach było mianowanie biskupów w miastach, które wcześniej były siedzibami hierarchów prawosławnych. Kilkakrotne starania Kazimierza Wielkiego do stworzenia odrębnej organizacji łacińskiej w ramach jednej metropolii, pomimo pojawiających się konfliktów polityczno-wojskowych, zostały ostatecznie zrealizowane przez władcę w 1367 roku, chociaż jeszcze bez papieskiego zatwierdzenia²⁶. Po śmierci króla w 1370, zwiększająca się opozycja ruska do Kościoła katolickiego, usunięcie przez papieża Grzegorza XI biskupów prawosławnych z zajmowanych stolic i zwiększające się pretensje biskupów lubuskich do tych terenów potwierdziły wartość królewskich starań. Wspomniany Grzegorz XI, dnia 13 lutego 1375 roku wydał bullę *Debitum pastoralis officii*, w którym potwierdził Metropolię Halicką, a za stolice diecezji uznał Halicz, Przemyśl, Włodzimierz Wołyński i Chełm, kasując równocześnie wszelkie prawa do tych terenów dla biskupów lubuskich. Granice nowych diecezji były oparte na odpowiednikach wcześniejszej struktury prawosławnej²⁷. W późniejszych latach powstały jeszcze diecezja kamieniecka i kijowska²⁸. Akty te doprowadziły do powstania drugiej metropolii kościelnej w Polsce, co oznaczało podniesienie wartości Polskiego Kościoła na arenie europejskiej²⁹.

Nowy etap w stosunkach Cerkwi Prawosławnej i Kościoła katolickiego przyniosła unia polsko-litewska³⁰. Znaczna część Wielkiego Księstwa Litewskiego była zamieszкана przez wyznawców Prawosławia³¹. Pod względem organizacji kościelnej prawosławni chrześcijanie należeli

²⁶ Por. J. UMIŃSKI, *Historia Kościoła*, t. I, dz. cyt., s. 587.

²⁷ Nowe jednostki kościelne obejmowały: archidiecezja halicka (później lwowska) – tereny późniejszego województwa ruskiego, z wyłączeniem obszarów diecezji przemyskiej, diecezja przemyska – Ziemia Przemyska i Sanoka, diecezja chełmińska – województwo bełskie z Ziemią Chełmską, diecezja włodzimierska – Wołyń. Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. IV, dz. cyt., s. 51.

²⁸ Diecezja kamieniecka powstała w latach 1379-1384 i obejmowała Podole, a w początkach XV wieku powstała diecezja kijowska, obejmująca województwo kijowskie i czernichowskie. Por. tamże.

²⁹ Por. Tamże, s. 53

³⁰ Por. O. HALECKI, *Od Unii Florenckiej*, t. I, dz. cyt., s. 32.

³¹ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. IV, dz. cyt., s. 140.

do dwóch metropolii. Jedna z nich obejmowała tereny Korony³², a druga Wielkiego Księstwa Litewskiego³³. Prawosławne stolice metropolitalne były od XV w. obsadzone przez Wielkiego Księcia Litewskiego bądź króla polskiego, przy formalnym zatwierdzeniu przez patriarchę ekumenicznego w Konstantynopolu. W 1415 roku nastąpiły zmiany w organizacji na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego. Archidiecezja kijowska została podzielona na dwie części. Pierwsza z nich odnosiła się do wiernych Prawosławia, będących w państwie Jagiellonów ze stolicą w Kijowie. Natomiast druga obejmowała diecezję w Wielkim Księstwie Moskiewskim, a jej siedzibą była Moskwa. Te rozwiązania zostały prawnie zaaprobowane przez papieża Piusa II w 1458 roku, kiedy bulla *Decens reputamus* przyznawała nazwę Metropolii Kijowskiej dla struktur w Polsce, natomiast Metropolii Moskiewskiej dla Cerkwi z terenów Rusi Moskiewskiej³⁴. Decyzje te były skutkiem unii, jaka została zawarta między wiernymi Prawosławia w Polsce a Kościołem katolickim³⁵. Pierwsze, niestety nieudane, próby skutecznego sfinalizowania tego dzieła były podjęte podczas obrad soboru w Konstancji w 1418 roku. Jednym z powodów porażki było zdecydowanie negatywne stanowisko metropolity moskiewskiego Focjusza. Ostatecznie do unii doszło podczas obrad soboru florenckiego (1439-1443). Na mocy bulli Eugeniusza IV *Laetentur coeli*, unia zaczęła funkcjonować pomimo niezbyt przychylnego nastawienia w Polsce i zdecydowanego odrzucenia połączenia chrześcijan na ziemiach Wielkiego Księstwa Moskiewskiego³⁶. Sprzeciw przywódców Cerkwi moskiewskiej wobec unii florenckiej z 1439 roku był pierwszym tak zdecydowanym rozłamem między Kościołem ruskim a greckim i doprowadził do ogłoszenia autonomii wspólnoty moskiewskiej w 1448 roku³⁷, która za zgodą innych wspólnot prawosławnych w 1589 przyjęła status patriarchatu autokefalicznego³⁸.

³² Metropolia halicka odnowiona w 1370 r. obejmowała biskupstwa: Chełm, Lwów, Przemyśl, Turów, Włodzimierz Wołyński.

³³ Metropolia litewska powstała w 1375, kiedy nosiła tytuł: „kijowskiej i litewskiej”, obejmując diecezje: kijowską, czernichowską, smoleńską, płocką.

³⁴ Por. Tamże, s. 140n.

³⁵ Por. *Historia Kościoła*, t. II, 600- 1500, red. L. J. ROGIER, R. AUBERT, M. D. KNOWLES, tłum. R. TURZYŃSKI, Warszawa 1988, s. 244.

³⁶ Por. Tamże, s. 142n.

³⁷ Por. *Rozwój Wielkiego Księstwa Moskiewskiego* dz. cyt.

³⁸ Por. *Historia Kościoła*, red. L. J. ROGIER, R. AUBERT, M. D. KNOWLES, t. II, dz. cyt., s. 245.

Wspomniane wyżej podzielenie metropolii kijowskiej z 1415 roku łączyło się z objęciem funkcji przez nowego metropolitę kijowskiego, opata Grzegorza. Jako uczestnik soboru florenckiego, był on gorącym zwolennikiem unii. Dzięki zatwierdzeniu jego osoby przez unickiego patriarchę Konstantynopola, dzieło unii zostało utwierdzone na terenach Rusi Jagiellońskiej na blisko 80 lat. Jej kres nastąpił w okresie panowania Zygmunta Starego, kiedy mianował on w 1519 roku metropolitą kijowskim przeciwnika unii Jonasza. Duchowny ten, wcześniej pełnił funkcję kapelana królowej Heleny, żony Aleksandra Jagiellończyka, córki cara Iwana III³⁹. Akt królewski doprowadził do sytuacji, w której unicką stolicą kierował człowiek dążący do całkowitego odłączenia się od wszelkich relacji z Kościołem katolickim.

W połowie XVI w. organizacja Kościoła Prawosławnego w Polsce obejmowała metropolię kijowską z siedzibą w Wilnie lub Nowogródku. Włączone do niej były diecezje: Przemyśl, Chełm, Włodzimierz, Łuck, Pińsk, Lwów, Czernihów, Połock, Smoleńsk. Na skutek różnych uwarunkowań politycznych i następujących po nich zmian granicznych dwie ostatnie stolice zostały poddane wpływom rosyjskim, z centrum w Moskwie⁴⁰.

Wspomniane działania nie zahamowały dalszych starań o podjęcie unii kościelnej w ramach Kościoła prawosławnego w Polsce. Popierał takie inicjatywy papież Grzegorz XIII, który podejmował wiele działań w sprawach jedności chrześcijańskiej⁴¹.

Wśród wielu przyczyn, jakie kierowały polskich wyznawców Prawosławia do unii kościelnej były szerokie inicjatywy Cerkwi Moskiewskiej. Cały XVI wiek był dla ziem ruskich okresem usilnych starań władców moskiewskich o zjednoczenie tych ziem pod silnym patronatem cara. Bardzo dynamiczne starania przywódców, na czele z Iwanem IV Groźnym, który przyjął tytuł cara całej Rusi, zmierzały do postawionego wcześniej celu. Środkiem do niego były także podboje ziem litewsko – ruskich, poszerzających znacznie obszar carskich wpływów. Władców moskiewskich w tych wszystkich działaniach wydatnie wspierała moskiewska cerkiew

³⁹ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. V, Lublin 1984, s. 237.

⁴⁰ Por. Tamże, s. 238.

⁴¹ Por. Tamże, s. 239.

prawosławna, która od 1589 roku była podniesiona do godności patriarchatu⁴². Stopniowe rozszerzanie się zasięgu roli Prawosławia rosyjskiego w całym chrześcijaństwie bizantyjskim nastąpiło wraz z rozwojem Wielkiego Księstwa Moskiewskiego i Rosji. Pod koniec XV wieku patriarchowie moskiewscy nazywali cara Iwana III „nowym Konstantynem”, a Moskwę „trzecim Rzymem”, gdzie znajdowało się centrum ortodoksji. Cara także zachęcano do opieki nad całym chrześcijańskim Prawosławiem, co formalnie zostało potwierdzone w 1516 roku, kiedy patriarcha ekumeniczny Teleptos I nadał carowi tytuł „Wielki król wszystkich prawosławnych”. Akcenty te znalazły zdecydowane potwierdzenie za czasów panowania cara Iwana IV Groźnego, który na podobieństwo cesarza bizantyjskiego został namaszczony podczas koronacji w 1547 roku. Posunięcia te były podkreślane także w wymiarze struktur kościelnych. Od 1586 roku biskup moskiewski Rop otrzymał tytuł metropolity „Moskwy i całej Rusi”. Zaznaczone tendencje ostatecznie doprowadziły do utworzenia w 1589 roku autokefalicznego patriarchatu w Moskwie, który został uznany przez pozostałe cztery patriarchaty wschodnie (Konstantynopol, Jerozolima, Antiochia i Aleksandria) oraz zatwierdzony przez synod patriarchalny w Konstantynopolu⁴³. Panowanie Iwana IV doprowadziło do rozszerzenia terytoriów kontrolowanych przez władców moskiewskich. W latach 50-tych XVI wieku zostały podporządkowane carowi chanaty kazański i astrachański oraz rozpoczął się podbój Syberii. Nie oszczędziło to posiadłości moskiewskich przed niebezpieczeństwami, wśród których te same okres połowy XVI wieku przyniósł chwilowe zdobycie Moskwy przez wojska ostatniego nie podbitego chanatu krymskiego oraz klęskę z Polską w wojnie o Inflanty⁴⁴.

Wysuwane w tamtym okresie pierwsze pretensje Patriarchatu Moskiewskiego do zwierzchnictwa kościelnego nad polskim Prawosławiem, rozpoczęło nowy etap w stosunkach rosyjskiej cerkwi a całym Kościołem katolickim. Pojawiła się wówczas formuła prawnej zwierzchności wobec wszelkich wspólnot prawosławnych znajdujących się poza granicami Rosji, z jednoczesnym odrzucaniem jakiegokolwiek tolerancji wobec wspólnot

⁴² Por. Tamże, s. 240n.

⁴³ Por. Tamże, s. 259n.

⁴⁴ Por. *Zbieranie ziem ruskich*, tekst dostępny 22.03.2004 pod adresem internetowym www.wiw.pl/historia/dziejepanstw/067-127.asp.

katolickich na własnych terenach. Okoliczności te zbiegły się z decyzjami, na mocy których doszło do podkreślenia jedności religijnej wiernych Prawosławia z Kościołem Rzymskokatolickim na ziemiach zależnych od polskich władców.

Oficjalne przyjęcie polskiej Cerkwi do jedności kościelnej nastąpiło 25 grudnia 1595 roku. Aktu tego dokonał papież Klemens VIII, który w wydanej dwa dni wcześniej bulli *Magnus Dominus et laudabilis nimi* zagwarantował unitom: wschodnią liturgię i obrządek, dotychczasową organizację, używanie kalendarza juliańskiego⁴⁵. Uroczyste przyjęcie unii w Polsce nastąpiło 9 października 1596 roku w Brześciu nad Bugiem. Wiadomym jest fakt, że nie wszyscy wierni polskiego Prawosławia przyjęli unię, co doprowadziło do faktycznego rozłamu wśród członków Cerkwi i takie efekty były zdecydowanie popierane przez wpływy moskiewskie⁴⁶. Niewątpliwie jednym ze owoców takich starań było potajemne wznowienie w 1620 roku prawosławnej hierarchii polskiej przez patriarchę jerozolimskiego Teofanesa. Posunięcie to naruszało przyjęte rozporządzenia, przyznające prawo do takich decyzji tylko polskiemu władcy. Ostatecznie, poczynania te zostały zalegalizowane przez Władysława IV, na początku jego panowania (1632)⁴⁷.

Początek XVII wieku był ważnym etapem w historii Cerkwi Moskiewskiej, której autorytet systematycznie wzrastał od czasu powołania patriarchy. Koniec panowania Borysa Godunowa (zmarł w 1603 roku) potwierdził wielki autorytet patriarchy, którego pozycja niewspółmiernie wzrosła z początkiem panowania dynastii Romanowów. Było to oczywistym efektem objęcia w 1615 roku tronu przez młodego Michała Romanowa, którego ojcem był rządzący (w latach 1619 – 1633) kościołem moskiewskim patriarcha Filaret⁴⁸. Dzięki jego aktywnej działalności dokonana się chrystianizacja Syberii. Wielkie zaangażowanie moskiewskiego Prawosławia przejawiało się również w postanowieniach synodalnych

⁴⁵ Por. J. UMIŃSKI, *Historia Kościoła*, t. II, Opole 1960, s. 188.

⁴⁶ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. V, dz. cyt., s. 241n.

⁴⁷ Por. Tamże, s. 247.

⁴⁸ Po wygaśnięciu dynastii Rurykowiczów, carem został Borys Godunow. W okresie zamętu niepoślednią rolę odgrywał patriarcha moskiewski Job, który spokrewnionego z Rurykowiczami Fiedora Romanowa, zmusił do rozejścia się z żoną i wstąpienia do klasztoru pod imieniem Filaret. Por. Tamże, s. 261.

(w latach 1620 – 1667 uznawano chrzest łaciński za nieważny) i znacznym popieraniu walki z Unią Brzeską na terenie Polski⁴⁹. W relacjach do innych wyznań na terenie Cesarstwa Rosyjskiego, doszło do ukształtowania się teorii o wyższości Prawosławia moskiewskiego, nawet wobec Prawosławia bizantyjskiego⁵⁰. Narastająca tendencja do powiększania władzy patriarszej i centralizacji władzy kościelnej w Rosji doprowadziła ostatecznie do podziału w łonie samej cerkwi moskiewskiej. Dokonało się to w 1855 roku, kiedy część duchownych i świeckich odmówiła posłuszeństwa patriarsze Nikonowi i doprowadziła do rozłamu, tworząc społeczność nazywaną staroobrzędowcami (raskolnicy). Zastosowane wobec nich represyjne środki nie były akceptowane nawet przez samego cara, co w konsekwencji doprowadziło do jawnego konfliktu między nim a patriarchą Nikonem. Ostatecznie ten drugi został złożony z urzędu i przeniesiony do stanu świeckiego. Dokonało się to w 1666 – 1667 roku na synodzie moskiewskim, zwołanym przez cara Aleksego. Obradom przewodniczyli patriarchowie z Aleksandrii i Antiochii. Uchylono wówczas jeden z zapisów wcześniejszego synodu z 1551, na mocy którego głoszono doskonałość Prawosławia moskiewskiego. Działania te rozpoczęły, trwający prawie 200 lat okres podporządkowania rosyjskiego Kościoła prawosławnego władzy carskiej⁵¹.

Koniec XVII wieku wniósł nowe elementy w życie Patriarchatu Moskiewskiego, co było bezpośrednią konsekwencją stosunków polsko-rosyjskich. Na skutek rozejmu w Andruszowie zawartego w 1667 roku (potwierdzony poprzez pokój wieczysty w Moskwie z 1686), zamykającego okres wojen kozackich, główne centra Prawosławia z terenów Ukrainy zadnieprzańskiej zostały wraz z Kijowem odstąpione Rosji. Doprowadziło to do powiększenia obszaru bezpośrednio zależnego od cerkwi moskiewskiej, a jednocześnie osłabienia Prawosławia na terenach Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Tylko dzięki opiece cara Piotra Wielkiego wyznanie to przetrwało, a od zwycięstwa pod Połtawą w 1709 roku zaczęło umacniać się. Kolejne lata przyniosły wzrost tych tendencji, szczególnie wówczas, gdy Sejm polski w 1710 roku ratyfikował pokój Grzymułtowskiego (z 1686),

⁴⁹ Por. Tamże, s. 262.

⁵⁰ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. VI, Lublin 1985, s. 141.

⁵¹ Por. Tamże, s. 142n.

przez co umożliwiono interwencję cara w sprawy polskiego Prawosławia. Podobne pełnomocnictwa, realizował w praktyce Synod z Petersburga, który wielokrotnie rozstrzygał sprawy polskiego Prawosławia, traktując tych wiernych jako poddanych cara rosyjskiego. Dopełnieniem takich procesów było wskrzeszenie w 1720 roku prawosławnego biskupstwa w Mohylewie, przez co król August II Sas podporządkował je rosyjskiej prawosławnej metropolii w Kijowie. Pojawiła się sytuacja, w wyniku której kandydaci na to biskupstwo byli wskazywani przez Synod Prawosławny w Petersburgu, ale obejmowali stolicę po uznaniu ich kandydatury przez króla polskiego⁵².

Te doświadczenia religijne zbiegły się z ważnymi carskimi posunięciami w odniesieniu do Cerkwi Prawosławnej. Rozwijający się proces podporządkowania Kościoła władzy monarszej doprowadził do zakwestionowania celowości jednoosobowych rządów kościelnych. Przyniosło to zniesienie w 1721 roku Patriarchatu moskiewskiego i zastąpienia go Świątobliwym Synodem. W następnym roku, do ciała tego został wprowadzony świecki urzędnik – prokurator Synodu, faktycznie zarządzający Cerkwią rosyjską. Decyzje te zostały usankcjonowane w 1723 roku przez patriarchów wschodnich. Uznaniu synodu za podmiot władzy kościelnej przeciwstawił się tylko zwierzchnik Jerozolimy. Niewątpliwie jedną z przyczyn takich decyzji mogła być znaczna zależność finansowa tych patriarchatów od szczodroliwości carskiej⁵³. Kolejne dekady XVIII wieku przynosiły zeświecczenie rosyjskiego Prawosławia. Tendencje te zostały rozwinięte szczególnie w okresie panowania Katarzyny II (1763 – 1796)⁵⁴. Doszło wówczas do dalszego rozszerzenia zwierzchnictwa duchowego nad kolejnymi terenami zamieszkanymi przez Prawosławnych. Opieką moskiewskiego Prawosławia mieli być otoczeni wierni z terenów Turcji, co zostało potwierdzone na zakończenie wojen w 1774 roku. Tendencje te rozwinęły się na skutek zaborów, kiedy włączono znaczne obszary Rzeczypospolitej pod panowanie carycy⁵⁵. Warto zaznaczyć, że już wcześniej tereny te administracyjnie były podległe Metropolii Moskiewskiemu, jako wyższemu zwierzchnikowi polskiej diecezji prawosławnej w Mohylewie. Nowością, samowolnie wprowadzoną przez Katarzynę II

⁵² Por. Tamże, s. 128n.

⁵³ Por. Tamże, s. 144n.

⁵⁴ Por. J. UMIŃSKI, *Historia Kościoła*, t. II, dz. cyt., s. 313.

⁵⁵ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. VI, dz. cyt., s. 147.

było utworzenie również w tym Mohylewie, archidiecezji katolickiej, której poddani byli wszyscy katolicy w całym imperium rosyjskim. Dokonało się to w 1782 roku, a rok później zostało zatwierdzone przez nuncjusza apostolskiego przybyłego do Petersburga⁵⁶. Niezależnie od tych wszystkich decyzji religią państwową w Rosji było Prawosławie⁵⁷. Przez kolejne lata Kościół ten zdecydowanie był uległy rządowi kolejnych carów, którzy za pomocą wspomnianego już prokuratora Świętobliwego Synodu realizowali swoje koncepcje religijne porównywane nawet do niewoli. Wyraźne umocnienie takich tendencji miało miejsce za panowania cara Mikołaja I, rządzącego w latach 1825 – 1855⁵⁸. Wspomniany okres przyniósł również zdecydowane wzmożenie działań misyjnych Prawosławia rosyjskiego, które było realizowane na wszystkich obszarach objętych władzą carską i w większości doprowadzały również do umacniania władzy państwowej⁵⁹. W większości poczynania te odnosiły się do wspólnot protestanckich oraz muzułmańskich. Przykładem relacji do katolików, ale obrządku wschodniego, były poczynania ograniczające działalność Unitów na Białorusi. Systematyczne represje wobec nich doprowadziły do prawnego zniesienia ich wyznania w 1839 roku, co automatycznie oznaczało zaliczenie ich do grona wyznawców Prawosławia⁶⁰. Za panowania kolejnego cara Aleksandra II pojawiły się następne działania anty-unijne, ale już w odniesieniu do całości obrządku unickiego. Kościół ten funkcjonował w ramach jedynej diecezji w Chełmie i obejmował wschodnie tereny diecezji lubelskiej, podlaskiej i sejneńskiej. Druga połowa XIX wieku oznaczała dla unitów konieczność wielkiej troski o obronę własnej tożsamości, co po upadku Powstania Styczniowego nie było już wystarczające wobec znacznych represji władz carskich. Wielorakie poczynania carskie doprowadziły do wyodrębnienia i poparcia grupy zmierzającej do połączenia się z Prawosławiem. Formalnie nastąpiło to w 1875 roku, kiedy w katedrze chełmińskiej część duchowieństwa i świeccy podpisali prośbę o przyjęcie ich do Kościoła prawosławnego. Akt odstępstwa został zatwierdzony przez cara 4 kwietnia 1875 roku. Diecezja chełmska została włączona do

⁵⁶ Por. Tamże, s. 229.

⁵⁷ Por. Tamże, s. 231.

⁵⁸ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. VII, Lublin 1991, s. 170.

⁵⁹ Por. J. UMIŃSKI, *Historia Kościoła*, t. II, dz. cyt., s. 469.

⁶⁰ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. VII, dz. cyt., s. 173n.

warszawskiej diecezji prawosławnej, a Unia oficjalnie przestała istnieć⁶¹. Niepoślednią rolę w tych decyzjach odegrał ówczesny oberprokurator Synodu, hrabia Dmitrij Tołstoj, który należał do zdecydowanych przeciwników katolicyzmu⁶².

Pozycja Prawosławia rosyjskiego była nieodłącznie związana z warunkami społeczno-politycznymi całego rosyjskiego organizmu państwowego. Zmiany polityczne początku XX wieku w tym państwie przyniosły także odmianę w podejściu do spraw wyznaniowych. Odnosiło się to również do relacji z innymi wyznaniem. Wyraźnym potwierdzeniem takich tendencji był ukaz cara Mikołaja II (1894-1917) z 12/25.12.1904 roku, który przewidywał usunięcie wszelkiego ucisku innych wyznań i wolność kultu religijnego, przy niezmiennym zachowaniu dla Prawosławia przywileju wyznania państwowego. Zarządzenie to dawało również możliwość oficjalnego odbudowania wyznania unickiego, którego wierni urzędowo zaliczani do Prawosławia, opuszczali je i powracali do Kościoła katolickiego. Krok ten ożywił także starania wiernych Prawosławia, domagających się usunięcia wszechogarniającego wpływu władz na swoje wyznanie. Pomimo podjętych przez władze prób osłabiających starania wyznawców, car Mikołaj II ostatecznie zgodził się na zwołanie synodu narodowego, który miał przygotować zmiany w strukturze Cerkwi. Obrady wstępnego zgromadzenia odbywały się w Petersburgu w okresie 08.03. – 15.12.1906 roku. W wyniku wydarzeń o charakterze ogólnopaństwowym, których jednym z elementów było rozwiązanie Dumy (08.07.1906), prosynod został zawieszony, a przygotowanie właściwego synodu narodowego powierzono Świętobliwemu Synodowi⁶³.

Nową sytuację w życiu wszelkich związków wyznaniowych na terenie Rosji przyniósł rok 1917, a szczególnie Rewolucja Październikowa. Zanim pojawiły się posunięcia zwolenników Lenina, Rząd Tymczasowy w lutym 1917 roku udzielił również Kościołowi katolickiemu praw wcześniej zarezerwowanych tylko dla Prawosławia. Decyzja ta rozpoczęła krótki okres swobodnego prowadzenia działalności duszpasterskiej przez katolików⁶⁴.

Rok 1917 przyniósł także ważne decyzje w Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. Dnia 12 maja Świętobliwy Synod Rosyjskiego Kościoła Pra-

⁶¹ Por. Tamże, s. 360-363.

⁶² Por. Tamże, s. 438.

⁶³ Por. Tamże, s. 442-444.

⁶⁴ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. VIII, Lublin 1996, s. 208n.

wosławnego zapowiedział zwołanie synodu krajowego, który rozpoczął się trzy dni później w Moskwie. Wśród wielu spraw wymagających pilnego rozwiązania była kwestia zwierzchnictwa władz państwowych nad Cerkwią, co od 1797 roku było realizowane przez każdego cara. Sytuacja ta ustała z dniem 3 marca 1917 roku, kiedy doszło do zrzeczenia się tronu przez Mikołaja II. Wobec zaistniałych wydarzeń, synod zaproponował przywrócenie patriarchatu moskiewskiego, zniesionego w 1720 roku. Dnia 5 października 1917 roku funkcję metropolity moskiewskiego powierzono Tichonowi. Zarząd cerkwią, w miejsce wcześniejszego Świątobliwego Synodu (pod kierownictwem oberprokuratora) zlecono Najwyższej Radzie Kościelnej, na której czele stał sam patriarcha⁶⁵.

Sytuacja ta uległa zdecydowanej zmianie z początkiem 1918 roku, kiedy to 23 stycznia Włodzimierz Lenin podpisał dekret wprowadzający rozdział Kościoła od państwa. Dla katolików oznaczało to praktyczne odebranie wszelkich posiadłości kościelnych i początek długiego okresu prześladowań⁶⁶. Takie posunięcia dotknęły również Cerkiew Prawosławną, która także została pozbawiona posiadłości i doświadczała wielu profanacji świątyń oraz prześladowania duchowieństwa⁶⁷. Kolejne decyzje nowej władzy potwierdzały narastanie działań antyreligijnych, czego przykładem była Konstytucja z 10 lipca 1918 roku. Potwierdzała ona wcześniejsze ustalenia o rozdziale Kościoła od państwa i dawała prawo do wolności sumienia oraz propagandy ateistycznej. Kolejne apele i starania patriarchy Tichona nie przyniosły zmiany stanowiska władz i były jedynie świadectwem walki o szacunek dla spraw religii w życiu publicznym⁶⁸. W ramach Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, utworzonego w 1922 roku pojawiły się bardzo zdecydowane posunięcia walczące z wszelkimi przejawami życia religijnego i propagujące ateizm⁶⁹. Następnym etapem w życiu cerkwi było dążenie władz państwowych do likwidacji jej poprzez rozbijanie jedności. Przykładem takich działań było powstanie Ruchu „Żywej Cerkwi” na czele z metropolitą Aleksandrem Wideńskim. Zwo-

⁶⁵ Por. Tamże, s. 573.

⁶⁶ Por. Tamże, s. 208-210.

⁶⁷ Por. W. H. CARROLL, *Narodziny i upadek Rewolucji Komunistycznej*, tłum. A. ŻABOKRZYCKI, Kąty Wrocławskie 2008, s. 109.

⁶⁸ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. VIII, dz. cyt., s. 573n.

⁶⁹ Por. Tamże, s. 210.

lennicy ruchu odpowiadali na zapotrzebowania władz i w swoich działaniach ukazywali postępowy charakter utożsamiając prawdę rewolucyjną z nauczaniem Chrystusa. Kolejnym krokiem władz było zdelegalizowanie Kościoła patriarchalnego, co nastąpiło 10 sierpnia 1922 roku. Przywódcy rewolucji konsekwentnie eliminowali działania cerkiewne i doprowadzili do zredukowania ich tylko do strony obrzędowej. Prześladowania nie omijały także najwyższych zwierzchników, którzy jak Tichon przepłacili swoją wierność religii szykanami i śmiercią. Wybór jego następcy był uzależniony od całkowitego posłuszeństwa kandydata wobec władz. Kolejne 20 lat przyniosło intensywną walkę rządzących z różnorodnymi przejawami życia religijnego, a represje i naciski polityczne uniemożliwiały zgodny z prawem kościelnym wyłonienie patriarchy⁷⁰.

Urząd patriarchy moskiewskiego przywrócono dopiero w 1943, gdy ósmego września biskupi wybrali na metropolitę Sergiusza. Przez prawie rok pełnił on funkcję patriarchy Moskwy i całej Rusi. Po jego śmierci urząd ten został powierzony Aleksemu I. Okres jego panowania przyniósł zwiększenie zcentralizowania rządów w Cerkwi rosyjskiej i ściślejsze połączenie ich z władzami państwowymi. Przykładem takich tendencji była wspólna troska o likwidację Kościoła greckokatolickiego na Ukrainie i Zakarpaciu w latach 1946-1950. Do czasów Nikity Chruszczowa (1957 rok) Cerkiew cieszyła się znaczną wolnością oddziaływania, co przejawiało się w nawiązywaniu kontaktów z innymi wspólnotami prawosławnymi. Znamiennym potwierdzeniem tych relacji był synod, jaki odbył się w Moskwie z udziałem przedstawicieli innych patriarchatów, ale bez członków patriarchatu ekumenicznego z Konstantynopola. Podczas gdy świętowano 500-lecie autokefalii Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, podjęto także próbę przeniesienia prymatu Kościoła prawosławnego z Konstantynopola do Moskwy. Pomimo znacznych zabiegów, starania te zakończyły się fiaskiem. Czasy panowania Aleksego I rozwinęły także ataki na Stolicę Apostolską, którą oskarżano o popieranie faszyzmu. W tym czasie doszło do uzależnienia Kościoła prawosławnego w Polsce i Czechosłowacji od Moskwy⁷¹.

Wspomniany czas rządów Chruszczowa w latach 1957 – 1964 znacząco ograniczył żywotność Cerkwi i przyniósł kolejną falę niszczenia wszel-

⁷⁰ Por. Tamże, s. 575-577.

⁷¹ Por. Tamże, s. 578n.

kich przejawów życia religijnego. W latach 1959-1962 zamknięto prawie połowę świątyń prawosławnych, prześladowano duchownych i pozbawiano ich środków do życia⁷².

Długi czas rządów Aleksego I był związany także z przystąpieniem Prawosławia Radzieckiego do Światowej Rady Kościołów (1961) i wysłaniem obserwatorów na II Sobór Watykański (1963). Po śmierci patriarchy w 1970, synod powierzył ten urząd Pimenowi. Przez 15 lat swoich rządów doprowadził do całkowitego podporządkowania Cerkwi ateistycznym władzom państwowym. Życie wspólnoty prawosławnej było ściśle związane z przemianami państwowymi i zależało od podejścia do spraw religijnych kolejnych przywódców państwa. Rządy sekretarza Andropowa (1993-1984) i Czernienki (1984-1985) przywróciły zdecydowaną politykę antyreligijną⁷³. Początek władzy Gorbaczowa nie przyniósł znaczącej zmiany w stanowisku władz, ale rozpoczął już okres powolnego zwiększania możliwości działań kościelnych. Zdecydowany ich wzrost nastąpił przy okazji uroczystości milenijnych chrztu Rusi w 1988 roku. Czas ożywienia Prawosławia rosyjskiego zbiegł się ze zmianą na stanowisku Patriarchy Moskiewskiego. Po śmierci Tichona, urząd ten w 1990 roku otrzymał Aleksy II. Za jego rządów, w 1991 roku doszło do rozpadu Związku Radzieckiego na wiele niepodległych państw. Skutkiem przemian politycznych były także przeobrażenia kościelne, które doprowadziły do powstania dwóch Autokefalicznych Kościołów Prawosławnych na Ukrainie⁷⁴ oraz odrodzenia życia religijnego w Rosji⁷⁵.

Kiedy w kolejnych latach doszło do odtworzenia struktur katolickich z nominacją papieską dla nowych biskupów (1991) i utworzeniem administratur apostolskich w 1991 i 1999 strona prawosławna rozpoczęła szeroką działalność oskarżającą Katolików o posunięcia zagrażające warunkom życia Prawosławia. Opinie te nasiliły się z chwilą powołania w Rosji przez papieża Jana Pawła II struktur kościelnych na poziomie diecezji. Kiedy zostały one ustanowione 11 stycznia 2002, władze cerkiewne wyraziły

⁷² Por. W. H. CARROLL, *Narodziny* dz. cyt., s. 454.

⁷³ Por. Tamże, s. 582n.

⁷⁴ Por. Tamże, s. 584n.

⁷⁵ Por. *Federacja Rosyjska 1991-2001*, red. J. ADAMOWSKI, A. SKRZYPEK, Warszawa 2002, s. 28.

swoje oburzenie⁷⁶ i zachowania Stolicy Apostolskiej uznały za przejaw prozelitystycznego ekspansjonizmu Katolików⁷⁷.

Chociaż wydarzenia z przełomu 2001 (wizyta Jana Pawła II na Ukrainie w dniach 23-27 czerwca 2001) i 2002 roku doprowadziły do zahamowania kontaktów oficjalnych między Stolicą Apostolską i Władzami Patriarchatu Moskiewskiego, pewne uspokojenie nastrojów we wzajemnych stosunkach przyniosło mianowanie nowego metropolity katolickiego diecezji Matki Bożej w Moskwie. Został nim O. Paolo Pezzi, wcześniejszy rektor Wyższego Seminarium Duchownego w Sankt Petersburgu⁷⁸. Zmiana na funkcji Metropolity Moskwy i Rosji, kiedy po śmierci Aleksego II w dniu 27 stycznia 2009 roku został wybrany dotychczasowy metropolita smoleński i kaliningradzki – Cyryl, przyniosła wiele spekulacji o szansach na poprawę stosunków rosyjskiego Prawosławia ze Stolicą Apostolską⁷⁹. Chociaż mijający rok nie przyniósł znaczących rozwiązań, to żywe są nadzieje na wspólne realizowanie dzieła, które od wieków na rosyjskich ziemiach wypełniali wyznawcy Chrystusa.

Summary

RUSSIAN ORTHODOX CHURCH IN RELATION TO ROMAN CATHOLIC CHURCH THROUGHOUT THE AGES

In the recent years different attitudes and comments of the representatives of Russian Orthodox Church concerning the activity of Roman Catholic Church could have been observed. The majority of these opinions contained a negative evaluation of catholic initiatives, frequently regarded as an intervention into strictly orthodox dimension of religious

⁷⁶ Por. W. JAKUBOWSKI, M. SOLARCZYK, *Ustrój Kościoła Rzymskokatolickiego. Wybrane zagadnienia instytucjonalne*, Warszawa 2002, s. 147.

⁷⁷ Por. A. SKRZYPEK, *Druga Smuta. Zarys dziejów Rosji 1985-2004*, Warszawa 2004, s. 165.

⁷⁸ Por. *Archbishop Paolo Pezzi F.S.C.B.*, tekst dostępny 2 marca 2010 roku pod adresem internetowym <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bpezzi.html>.

⁷⁹ Por. J. PRUS, *Nowy Patriarcha - Cyryl*, „Rzeczpospolita” z dnia 28.01.2009.

life in Russia. A slight change in the relationship resulting from Patriarch's Aleksy II death and subsequent Metropolitan's Kirill election has not solved all the problems. Actual relations between the two Churches are contingent upon the variety of long-term relationship between the faithful from different Christian confessions in Russia. When catholic diocesan structures in Russia have been re-established and Pope John Paul II nominated the new bishops (1991) creating apostolic administrations in 1991 and 1999, the orthodox Church accused Catholics of endangering the Orthodox way of life. Such beliefs grew stronger after the ecclesiastical structures at the diocesan level were created in Russia. As these have come into existence on 11 January 2002, Russian Church authorities expressed their indignation and recognized the Holy See's activity as a manifestation of the proselytic expansionism of Catholic Church.